

Хэнтий аймгийн Засаг даргын тамгын газар
Аймгийн Байгаль орчны газар
Дадал сумын ИТХ, ЗДТГ
“СиТиБи” ХХК

**Хэнтий аймгийн Дадал сумын
“Агац Гилбэр” агнуурын бүс нутгийн
нарийвчилсан агнуур зохион
байгуулалт**

Улаанбаатар
2013 он

Гарчиг

Товч танилцуулга	4
Үндэслэл, шаардлага, шинэлэг тал	5
Зорилго, зорилтууд	6
Хугацаа	6
Оролцсон хүмүүс	6
Нэг. Бэлтгэл ажил	7
1.1. Агац Гилбэр-ийн төлөв байдал	7
1.2. Эзэмшил, ашиглалттай холбогдсон мэдээ ...	10
1.3. Өмнөх агнуур зохион байгуулалтын ажлын танилцуулга	10
1.4. Агнуур зохион байгуулалтын ажилд шаардагдсан техник хэрэгслэлийн бэлтгэл	10
1.5. Газрын зураг бэлтгэл	11
1.6. Агнуур зохион байгуулалтыг гүйцэтгэх ажлын хуваарь, хугацаа	11
1.7. Хээрийн хайгуул судалгааны үед мөрдөгдөх журам, заавар, аргачлал, маягт, бусад баримт бичгүүдийг бүрдүүлсэн байдал	11
1.8. Хээрийн хайгуул судалгаанд шаардагдах ажиглах, бүртгэх, тодорхойлох, байр зүйн зурагтай ажиллах, хэрэглэх багаж, техник хэрэгслэл, технологи, аргачлалыг эзэмших дадлага олгосон байдал	11
1.9. Захиалагчтай тохиролцсон агнуур зохион байгуулалт хийх нөхцөл, бусад асуудал	11
Хоёр. Хээрийн хайгуулын дүн	11
2.1. Арга зүй	11
2.1.1. Тархац байршил, эзэмшил нутгийн талбайг тогтоох.	12
2.1.2. Биологийн нөөц болон агнуурын бүс нутгийг үнэлэх	12
2.1.3. Анализ хийх	13
2.1.4. Ойн туруутны хүйсийг тодорхойлох	13
2.2. Замлал	13
2.3. Хээрийн хайгуулын хугацаа	13

Гурав. Боловсруулалтын үр дүн	13
3.1. Популяцийн байдал	13
3.2. 3.1.1. Тархац нутаг	13
3.1.1. Тоо, толгой	15
3.1.2. Сүргийн бүтэц сүрэглэл,	16
3.2. Агнуурын нөөц, ашиглах боломжит хэмжээ	17
3.2.1. Нөхөн үржил	17
3.2.2. Сүргийн бүтэц	18
3.3. Агнуурын нөөц, ашиглах боломжит хэмжээ	19
3.3.1. Нөхөн үржил	19
3.3.2. Агнуурын нөөц	20
3.4. Агнуурын бүс нутаг, популяцид нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдийн үнэлгээ	20
3.4.1 Агнуурын бүс нутгийн үнэлгээ	20
3.4.2 Агнуурын бүс нутагт нөлөөлж буй абиотик болон биотик хүчин зүйлүүд	21
3.5. Агнуурын бүс нутгийг хариуцах бүтэц, үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангах	21
3.6. Агнуурын бүс нутгийн хамгаалалтын менежмент	22
Дөрөв. Бусад	
Агнуур зохион байгуулалтын зардал	22
Хэлэлцүүлэг	22
Дүгнэлт	23
Зөвлөмж	23
Ном зүй	23

**Хэнтий аймгийн “Агац Гилбэр” орон нутгийн хамгаалалттай
газрын нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт**

Агнуур зохион байгуулалтад хамрагдсан зүйлүүд

- Бор гөрөөс
- Зэрлэг гахай

Бор гөрөөсний ангилал: Бор гөрөөс нь туруутны баг (*Artiodactyla* Owen, 1848), бугынхан овог (*Cervidae*), гөрөөсний төрлийн (*Capreolus*) туруутан.

Тархац: ОХУ, Казакстан, Хятад, Монгол, Бүнд Найрамдах Солонгос улс, БНАСАУ-д тархсан.

Монгол оронд ойн бүсийн нийт нутгаар тархсан. Тухайлбал. Хангай, Хэнтий, Хөвсгөлийн уулс, Их хянганы уулс болон Монгол алтайн зүүн хойд хэсгээр тархсан.

Статус: Бор гөрөөс (*Capreolus pygargus* Pallas, 1771) нь Монгол улсад элбэг зүйл.

Бор гөрөөс нь Монголын хөхтний улаан дансанд “тархац нутаг уудам, популяцийн тоо хэмжээ буураагүй” гэж үнэлэгдэн, олон улсын болон бүс нутгийн хэмжээнд “анхааралд өртөхөөргүй” гэж тэмдэглэгдсэн байна.

9-р сарын 1-ээс 12-р сарын 1 хүртэл агнахыг зөвшөөрдөг (“Амьтны тухай” хууль, 2012). Голлон ахуйн зориулалтаар зөвшөөрөл олгодог. Бор гөрөөсний тархац нутгийн 13 орчим хувь нь улсын тусгай хамгаалалттай газарт хамрагдсан байна (Хөхтний улаан данс, 2011).

Ховордлын шалтгаан: Мах, эврийг нь авч ашиглахаас гадна эмчилгээний зорилгоор зөвшөөрөл, хяналтгүй, хууль бусаар их агнадаг нь ховордох шалтгаан болж байна.

Зэрлэг гахайны ангилал: Зэрлэг гахай нь туруутны баг (*Artiodactyla* Owen, 1848), гахайнхан овог (*Suidae*), гахайн төрлийн (*Sus*) туруутан.

Тархац: Түүхэн тархац нь Евразийг бүхэлд нь хамарч байсан. Одоогоор дэлхийн олон оронд нутагшуулсан.

S.s.nigripes салбар зүйл Их нууруудын хотгор, Монгол алтай баруун хэсгээр тархсан.

S.s.raddeanus салбар зүйл салбар зүйл нь Хангай, Хөвсгөл, Хэнтий, Монгол дагуурын хээр, Их хянганы уулсаар тархсан.

Статус: Зэрлэг гахай (*Sus scrofa* Linnaeus, 1758) нь Монгол улсад элбэг зүйл. Зэрлэг гахай нь Монголын хөхтний улаан дансанд олон улсын хэмжээнд “Анхааралд өртөхөргүй”, бүс нутгийн хэмжээнд “Ховордрж болзошгүй” гэж үнэлэгдсэн байна. Зэрлэг гахайны популяцийн талаарх мэдээлэл дутмаг. Хэрэв хангалттай мэдээлэл хуримтлагдвал “А” шалгуураар дахин шалгаж ховордлын ангилалд оруулах боломжтой гэж үздэг. Агнуурын хэмжээ өндөр, амьдрах орчны доройтол зэрэг аюул нүүрлэж буйг энэхүү улаан дансанд тэмдэглэсэн байдаг.

9-р сарын 1-ээс 12-р сарын 1 хүртэл агнахыг зөвшөөрдөг (“Амьтны тухай” хууль, 2012). Голлон ахуйн зориулалтаар зөвшөөрөл олгодог. Зэрлэг гахайн тархац нутгийн 13 орчим хувь нь улсын тусгай хамгаалалттай газарт хамрагдсан байна (Хөхтний улаан данс, 2011).

Ховордлын шалтгаан

Махыг нь хэрэглэх зорилгоор хууль бусаар олноор агнадаг нь ховордлын гол шалтгаан болж байна. Уул уурхай, мод бэлтгэл болон түймрийн уршгаар амьдрах орчин нь доройтож байна.

Үндэслэл, шаардлага, шинэлэг тал

Ан амьтны нөөцийг тогтвортой хамгаалахад иргэд, нөхөрлөлийн сонирхлыг татахгүйгээр тэдний оролцоо хангалтгүй байх нь илэрхий юм. Иймээс агнуурын ховор зүйлүүдийн нөөцийг удаан хугацаанд тогтвортой, орон нутаг, иргэдэд өгөөжтэй, агнуурын амьтны санд хал багатай ашиглахын тулд агнуурын бүс нутгийг тогтоож баталгаажуулах шаардлагатай байдаг. Ийм агнуурын бүс нутагт нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалтын дүнд үндэслэсэн менежментийн төлөвлөгөө боловсруулж, “нутгийн иргэдэд түшиглэсэн” хэлбэрийн агнуурын менежментийг хэрэгжүүлснээр тэдний орлогын эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх боломжтой бөгөөд улмаар зэрлэг амьтдын хамгаалалтад идэвхтэй оролцуулах боломж бүрдэнэ.

Дээрх зарчмын дагуу зэрлэг амьтны амьдрах орчныг хамгаалах зорилгоор хэд хэдэн орон нутгийн хамгаалалттай газрыг Дадал, Биндэр сумын нутагт байгуулсан байна.

2012 онд “Амьтны тухай” хууль батлагдаж агнуур зохион байгуулалтын тайлан дүгнэлтийг үндэслэн агнуурын менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулж хэрэгжүүлэхээр болов. “Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам”-ыг хуулийн өөрчлөгдсөн заалтууд, шинэ нөхцөлд зохицуулан шинэчлэн боловсруулж Засгийн газрын тогтоолоор баталсан байна.

Дээрх зарчим, шинэчлэгдэн өөрчлөгдсөн хууль, тогтоомжийг үндэс болгон “Агац Гилбэр” АБН-т агнуур зохион байгуулалт хийх, менежментийн төлөвлөгөөний төсөл боловсруулах ажлыг Хэнтий аймгийн засаг даргын тамгын газарын захиалгаар “СиТиБи” ХХК 2013 онд гүйцэтгэлээ.

Зорилго, зорилтууд

Хэнтий аймгийн Дадал сумын нутаг “Агац Гилбэр” орон нутгийн хамгаалалттай газарт нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт хийх, агнуурын менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулан БОНХЯ-аар хэлэлцүүлэн батлуулах нь үндсэн зорилго юм.

Зорилтууд:

А. Хээрийн судалгааны явцад

1. Агац Гилбэр орчимд зэрлэг гахай, бор гөрөөсний нөөцийг тогтоох
2. Агнуурын нөөцийг тогтоох
3. Сүргийн бүтцийг тодорхойлох
4. Тархац байршлыг тогтоох
5. Агац Гилбэр ОНХГ-ыг хариуцан хамгаалж буй ТББ-ын төлөөллүүдтэй уулзаж зөвлөлдөх

Б. Боловсруулалтын явцад

6. “Агац Гилбэр” агнуурын бүс нутагт хийсэн нарийвчилсан агнуур,зохион байгуулалтын тайлан
7. Менежментийн төлөвлөгөөний төсөл боловсруулан захиалагчид өгөх.

Хугацаа

Бэлтгэл ажил 2013 оны 8-р сарын 15-аас 20.

Хээрийн хайгуулын хугацаа 2013 оны 08-р сарын 20 –наас 9-р сарын 25.

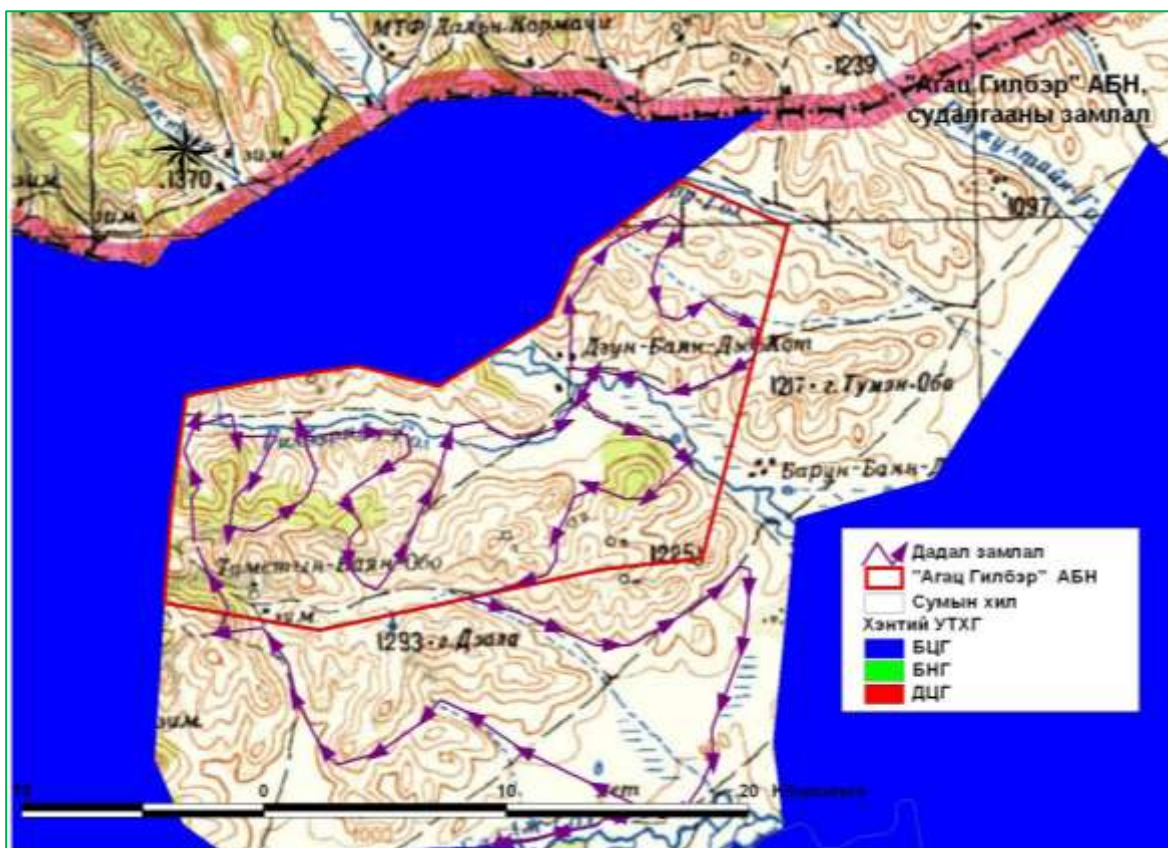
Боловсруулалтын хугацаа -2013 оны 9-р сарын 26-ноос 10-р сарын 31

Хээрийн судалгаанд оролцогсод:

1. С.Амгаланбаатар -агнуур зохион байгуулалтыгн мэргэжлийн “СиТиБи” ХХК-ны агнуур зүйч

2. Б.Отгонбаяр - мөн ХХК-д агнуур зүйч
3. Д.Мөнхбаатар - мөн ХХК-д агнуур зүйч
4. Сүхбаатар - “Хсрхон Баянхаан” ТББ-ын байгаль хамгаалагч
5. Д.Чулуунбаатар - жолооч

Замлал

Нэг. Бэлтгэл ажил

1.1. “Агац Гилбэр” ОНХГ-ын газрын төлөв байдал

“Агац Гилбэр” нь Хэнтий аймгийн Дадал сумын нутагт орших ба Амьтны газар зүйн мужлалаар Умардын дэд их муж, Тайгын муж, Дорнод сибирийн дэд мужийн Хэнтийн тойрогт хамрагддаг.

Газар зүйн байршил, газрын гадарга. “Агац Гилбэр” орон нутгийн хамгаалалтай газар нь Хэнтий аймгийн Дадал сумын нутагт оршдог.

Тухайн нутгийн ой, ус намаг бүхий уулс нь уулын нуга, ойт хээрийн ландшафт зонхилсон байх онцлогтой. Ойт нутгийн ландшафтын гол онцлог нь чийгшэл их байдаг.

Тус ОНХГ нь хойд талаараа ОХУ-тай, баруун талаараа Онон Балжийн БЦГ-ын “А” хэсэгтэй, өмнөд хэсгээрээ Онон Балжийн БЦГ-ын “Б” хэсэгтэй тус тус хиллэдэг. Иймд тус ОНХГ-ын менежментийн төлөвлөгөөг нь Онон Балжийн БЦГ,

түүний орчны бүсийн болон зэргэлдээх ОНХГ-ын менежментийн төлөвлөгөөтэй уялдуулах шаардлага бий.

1-р газрын зураг. Агац Гилбэр ОНХГ-ын байршил

2-р газрын зураг. “Агац Гилбэр” ОНХГ ба агнуурын бүс нутаг

Дадал сумын нутагт гахай, бор гөрөөс, загас, агнуурын бүс нутгууд байгуулагдах санал гарсан ба “Агац Гилбэр” агнуурын бүс нутагт голлон гахай, бор

гөрөөс агнахаар төлөвлөсөн байна. Учир нь бор гөрөөс, гахай нь ахуйн зориулалтаар голлон агнагддаг.

№	Тоот өндөрлөг	Lat	Long	Талбай
1	1280.2	111.5501 E	49.2753 N	268,59 км ²
2	1302.6	111.5880 E	49.2801N	
3	1141.6	111.6477 E	49.2851 N	
4	1154.6	111.6934 E	49.2768 N	
5	1198.0 Сүмбэрийн овоо	111.7582 E	49.3016N	
6	Сүмбэрийн овооноос хойш	111.7745 E	49.3245 N	
7	Нөхрөө гол	111.8337 E	49.3515 N	
8	Нөхрөө гол	111.8937 E	49.3338 N	
9	1225.0 Сант хан уул	111.8407 E	49.2110 N	
10	1210.5	111.7835 E	49.2077 N	
11	1223.3	111.6235E	49.1875N	
12	Төмстэй амны баруун талд	111.5358E	49.1988N	
13	1381.2	111.5405E	49.2337N	

1–р хүснэгт. “Агац Гилбэр” агнуурын бүс нутгийн хилийн цэс

Уур амьсгал

Уур амьсгалын хувьд эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай. Жилд орох хур тунадасны хэмжээ харьцангуй их 350-450 мм. Хур тунадасны дийлэнх нь зуны улиралд унадаг байхад тогтвортой цасан бүрхүүл XI сард тогтох ба V сарын сүүлээр ханзарч эхэлдэг байна. Агаарын харьцангуй чийгшил ихтэй. Уур амьсгал чийглэг, ус зүйн сүлжээ нилээд нягт гол горхи олон байх онцлогтой.

Хөрс, ургамалжилт

Хөрсөн бүрхэвч нь уулын хүрэн хөрснөөс ихэвчлэн бүрдэх боловч хар хүрэн, ойн саарал хөрс нилээд тархсан, уулын хар шороон ба хар хүрэн хөрстэй. Голуудын эхэн хэсгээр уулын ширэнгэт нугын хөрс тархах ба улалж, бушилж, хаг, хөвд ургана. Ургамлан нөмрөгт улалж - бушилж - улалж - үетэнт алаг өвс - дэгнүүлт үетэнт өндөр уулын хэв шинж зонхилно.

Нурууны зүүн хэсгийн ян сарьдаг бүхий газарт хаг, хөвд голлох ба хааяа өлөн өвс тааралдана. Ихэнх хэсэгт далан товч, тагийн гол гэсэр, түмэн навчит хувиланги, шарилж, навчит хувиланги, хэвтээ дэгд зэрэг ургамлаас бүрдэх алаг өвс - дэгнүүлт - үетэнт, дэгнүүлт - үетэн - алаг өвс бүхий бүлгэмдэл голлодог байна.

1.2. Эзэмшил, ашиглалттай холбогдсон мэдээ

Хишиг, өмчлөлийн баримт зүйлс Дадал нийгэмд 2013.07.05-ны өдрийн 03 өдөр “Агац Гилбэр” Агац, Хэрийн хөндий, Агацын дээд нарс, Тэнүүн тал, орчмын аазарыг 15 жилийн хугацаатай орон нутгийн хамгаалалтын газрын ангиллаар хамгаалалтанд авсан байна.

Ашигт малтмалын хэрэг эрхлэх газарт бүртгүүлсэн, тус ОНХГ-ын нөөц дээрх 54866.66 га юм.

“Агац Гилбэр” ОНХГ нутгийн үйл ажиллагаа, менежментийг “Хөрхон Баянхаан” ТББ-д Хэнтий аймгийн Дадал сумын ИТХ-ын 2013 оны 8 сарын 7-ны өдрийн 64 тоот тогтоолоор гэрээгээр хэрэгжүүлэхийг зөвшөөрсөн.

“Агац Гилбэр” нь Онон балж БЦГ, А, Б хэсэгийн дунд орших ба хойд талаар улсын хилийн шугам, урд талаар Залаа хайрхан болон зүүн урд талаар Сант уулаар хиллэнэ.

Энэ ОНХГ-ын орчимд ан амьтан агнуулсан мэдээ байхгүй.

1.3. Өмнөх агнуур зохион байгуулалтын ажлын танилцуулга

“Агац Гилбэр”-ын АБН-т агнуур зохион байгуулалт хийгдэж байгаагүй.

1.4. Агнуур зохион байгуулалтын ажилд шаардагдах техник хэрэгслэлийн бэлтгэл

Агнуур зохион байгуулалтад шаардлагатай дараах техник хэрэгслэлийг бэлтгэв. Үүнд

- Дуран
- Спарингоскоп
- Зургийн аппарат
- GPS
- Бүртгэлийн хуудас
- ArcView 3.2 программ бүхий laptop
- Радио станц
- Rangefinder (зай тодорхойлогч)
- Компас

1.5. Газрын зураг бэлтгэл:

1:100000 болон 1:500000-ын масштабтай байр зүйн зураг бэлтгэсэн.

- 1.6. **Агнуур зохион байгуулалтыг гүйцэтгэх ажлын хуваарь, хугацааг** тогтоож төлөвлөсөн хугацаандаа буюу 8-р сарын 20-оос 9-р сарын 25-нд ажилласан.
- 1.7. **Хээрийн хайгуул судалгааны үед мөрдөгдөх аргачлал, маягт, бусад баримт бичгүүдийг** бүрдүүлж хайгуулд оролцогчдод танилцуулав. Тухайлбал “Ойн туруутны нөөц тогтоох аргачлал”, шинэчлэн батлагдсан “Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам” зэргийг танилцуулж хөдөлмөр аюулгүй ажиллагааны зааварчлага өгөв. Ууланд хайгуул хийх үед цувран яваа хүмүүс бие биенийхээ дээрээс чулуу унагах, халтирч унах, мориноос унах зэргээр бэртэх нь түгээмэл байдаг тул анхааруулав.
- 1.8. **Хээрийн хайгуул судалгаанд шаардагдах ажиглах, бүртгэх, тодорхойлох, байр зүйн зурагтай ажиллах, хэрэглэх багаж, техник хэрэгслэл, технологи, аргачлалыг эзэмших дадлагыг** оролцогчдод сургаж эзэмшүүлсэн. Тухайлбал, тодорхой зайг баримжаалан болон “Rangefinder” ашиглан тодорхойлох, GPS, компас хэрэглэх, газрын зураг ашиглах, бүртгэл маягтуудыг бөглөх зэрэг дадлага эзэмшүүлэв.
- 1.9. **Захиалагчтай тохиролцон агнуур зохион байгуулалт хийх нөхцөл, бусад асуудлыг** гэрээндээ тусгав.

Хоёр. Хээрийн хайгуулын дүн

2.1. Арга зүй:

1. Бор гөрөөс, зэрлэг гахайны нөөцийг “Ойн туруутны нөөц тогтоох аргачлал” ашиглан тогтоов. Маршрутын болон талбайн буюу “block” аргыг хослуулан хэрэглэв. Хайгуулын замлалыг урьдчилан тогтоов. Бид зөвхөн ОНХГ-т судалгаа хийх бөгөөд энэ нь харьцангуй том бус талбай тул сорилын талбайг санамсаргүй сонголтоор бус байршил нутгийн 80-аас доошгүй хувийг хамруулах зорилго тавьсан. Энэ нь “Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам”-д нийцэж байгаа юм. Газар зүйн мэдээллийн системийн ArcView программ, түүний өргөтгөлүүдийг ашиглан зураглал үйлдэв.

2. Бор гөрөөс, зэрлэг гахайн сүргийн бүтцийг тогтоохдоо нас хүйсийг бие гүйцсэн эр, эм, төл (янзага, торой) гэж ангилав.
3. Нөхөн үржлийн чадавхийг тогтоохдоо нэгж эмд оногдох 1 настай бодгалийн харьцаагаар тогтоов.
4. Агнуурын нөөцийг тогтоохдоо биологийн нийт нөөц, нөхөн үржлийн чадавхи, хүйсний харьцаа, хүний дам ба шууд нөлөө зэргийг харгалзан тогтоов.
5. Агнуур зохион байгуулалтын тайлан боловсруулах, агнуурын бүсэд хэрэгжүүлэх менежментийн төлөвлөгөө боловсруулахдаа талуудын гаргасан саналыг харгалзав.

Захиалагчаас тавьж буй дараах шаардлагыг баримталсан:

“Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам”-ын заалтуудыг мөрдөв.

Орон нутгийн ан агнуур хариуцсан ажилтнууд, нөхөрлөлийн гишүүд, үр дүнг хэрэглэгчдийн төлөөлөгчдийг аль болох өргөн оролцуулж мэдээлэл өгөх, авах, сургахыг чухалчлав.

2.1.1. Тархац байршил, эзэмшил нутгийн талбайг тогтоох.

Бор гөрөөс, зэрлэг гахайны тархац, эзэмшил нутгийн талбайг тогтоохдоо газар зүйн мэдээллийн системийн ArcView 3.2 программ, түүний Spatial Analyst, Home range зэрэг өргөтгөлүүдийг ашиглан, “хамгийн бага гүдгэрт олон өнцөгтийн арга” ба “kernel” гэсэн 2 аргаар тогтоов.

2.1.2. Биологийн нөөц болон агнуурын бүс нутгийг үнэлэх

Агнуурын амьтны биологийн нөөц болон агнуурын бүс нутгийг үнэлэхдээ ШУА-ийн биологийн хүрээлэнгийн эрдмийн зөвлөлөөр баталсан “Ойн туруутны нөөцийг тогтоох” аргачлалыг ашиглав.

2.1.3. Анализ хийх

Статистик тооцооны болон газар зүйн мэдээллийн программ хангамжуудтай харилцан зохицсон, мэдээг чөлөөтэй хөрвүүлэх боломжтой байдаг тул боловсруулалтад SPSS, Excel зэрэг программ ашигласан.

2.1.4. Нас, хүйсийг тодорхойлох

Нас, хүйсийг өнгө зүс, биеийн хэмжээ, эвэр зэрэг шинжээр тодорхойлов.

2.2. Замлал, сорилын талбайн хэмжээ

“Агац Гилбэр” орон нутгийн хамгаалалттай газар нь 268.59 км² талбайтай. Нийтдээ 80.2 км урттай, дунджаар 2 км-ийн өргөн зурваст (хоёр талдаа дунджаар 1 км) ажиглалт хийсэн нь дээж талбайн хэмжээ ойролцоогоор 161.2 км² талбай болж байна.

Агац Гилбэр агнуурын бүс нутаг нь 268.59 км². Дээж талбай нь агнуурын бүс нутгийн 60,1 % болж байна. Өөрөөр хэлбэл “Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам”-д нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалт хийхэд агнуурын бүс нутгийн талбайн 80-аас доошгүй хувьд нь дээж талбайг сонгоно гэсэн нөхцөл биелэгдсэнгүй гэвч тус ОНХГ нь нилээдгүй газар нутаг энэ ой модоор бүрхэгдээгүй тул тухайн хоёр амьтны хувьд орчны хувьд байх боломж бага байлаа.

2.3. Хээрийн хайгуулын хугацаа

Хээрийн хайгуул хийхдээ бор гөрөөс, зэрлэг гахайн нөөцийг тогтооход тохиромжтой хугацааг харгалзав.

Гурав. Боловсруулалтын үр дүн

3.1. Популяцийн байдал

3.1.1. Тархац нутаг

Бор гөрөөсний эзэмшил нутаг MCP буюу хамгийн бага гүдгэрт олон өнцөгтийн аргаар тогтооход 159.2 км² талбайтай байв.

Бор гөрөөсний эзэмшил нутгийг Kernel аргаар тогтоосон эзэмшил нутаг нь 95%-д 282.3 км² (50%-д 44.4 км²) байна (3-р газрын зураг).

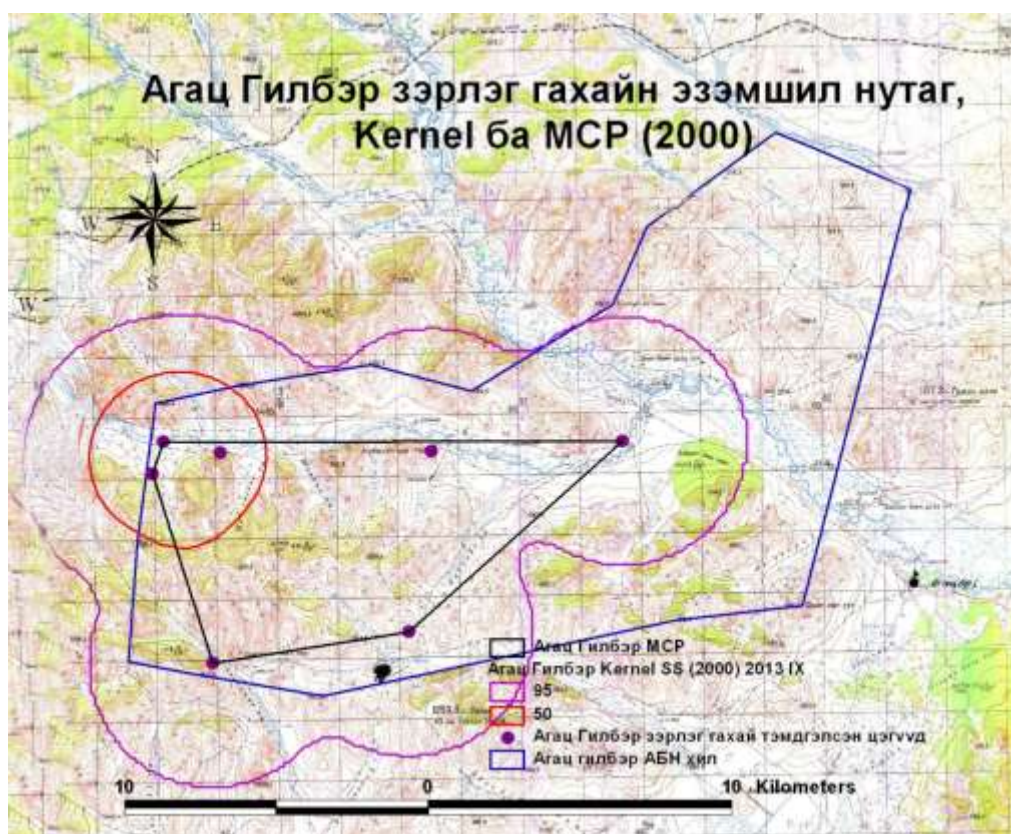
3-р газрын зураг. “Агац Гилбэр” АБН-ийн бор гөрөөсний эзэмшил нутаг (MCP ба kernel)

Зэрлэг гахайны эзэмшил нутаг MCP буюу хамгийн бага гүдгэрт олон өнцөгтийн аргаар тогтооход 73.9 км^2 талбайтай байв (5-р газрын зураг).

Зэрлэг гахайны эзэмшил нутгийг Kernel аргаар тогтоохдоо 95, (50) %-ийн магадлалаар тогтоосон эзэмшил нутаг нь 95%-д 260.01 км^2 (50%-д 26.01 км^2) байна (4-р газрын зураг).

5-р газрын зураг. “Агац Гилбэр” АБН-ийн зэрлэг гахайны эзэмшил нутаг (MCP ба kernel)

3.1.2. Тоо, толгой

Бор гөрөөс

Бид “Агац Гилбэр” АБН-т 268.59 км² дээж талбайд ажиглалт бүртгэл хийсэн нь АБН-ийн нийт талбайн 60,1 % болж байгаа юм. Нийтдээ 39 талбайд ажиглалт хийсний 11 талбайд бор гөрөөс тэмдэглэсэн. Дээж талбайдаа 22 бодгаль үзэж тэмдэглэсэн. Эндээс тооцоолж үзэхэд ОНХГ-т 36-41 орчим бор гөрөөстэй байж болохоор үнэлэгдэж байна. Бид бор гөрөөсийг зөвхөн усанд бууж байхад нь болон энгэрийн багахан талбайд бэлчиж байхад нь үзэж тэмдэглэсэн. Торлог болон модон дотор байгаа бодгалиудыг үзэж тэмдэглэх боломжгүй юм. Бидний бор гөрөөс ажигласан биотоп (энгэр, голын хөндий) нь нийт ОНХГ-ын 40 орчим хувь болж байна. Тэгэхээр талбай Иймээс анхны үнэлгээ нь нөөцийн бүрэн илэрхийлж чадахгүй. Бидний судалгаа хийсэн газарт ойгоор бүрхэгдсэн талбай нь ойролцоогоор 20 орчим хувь байна.

Зэрлэг гахай

Нийтдээ 39 талбайд ажиглалт хийсний 4 талбайд зэрлэг гахайн идэмж буюу шинэ ул мөр тэмдэглэсэн нь ажиглалт хийсэн. Хоёр дээж талбайд 4 сүрэгийн 17 орчим бодгалийн ул мөр тэмдэглэсэн. Эндээс тооцоолж үзэхэд ОНХГ-т 28-33 орчим зэрлэг гахай байж болохоор үнэлэгдэж байна. Гэхдээ тус ОНХГ-р нь Онон

балж БЦГ, А, Б хэсэгийн дунд орших ба зэрлэг гахайн нүүдлээр дайран өнгөрөгч газар байж болох талтай.

3.1.3. Сүргийн бүтэц

Хээрийн хайгуулын явцад нийтдээ бор гөрөөсний 11 сүргийн 22 бодгаль тэмдэглэв. Сүргийн бүтэц нь гур:зүр:1 настай:янзага гэсэн дарааллаар **36:46:9:9** хувьтай байлаа (1-р диаграмм).

1-р диаграмм. “Агац Гилбэр” АБН-ийн бор гөрөөсний сүргийн бүтэц

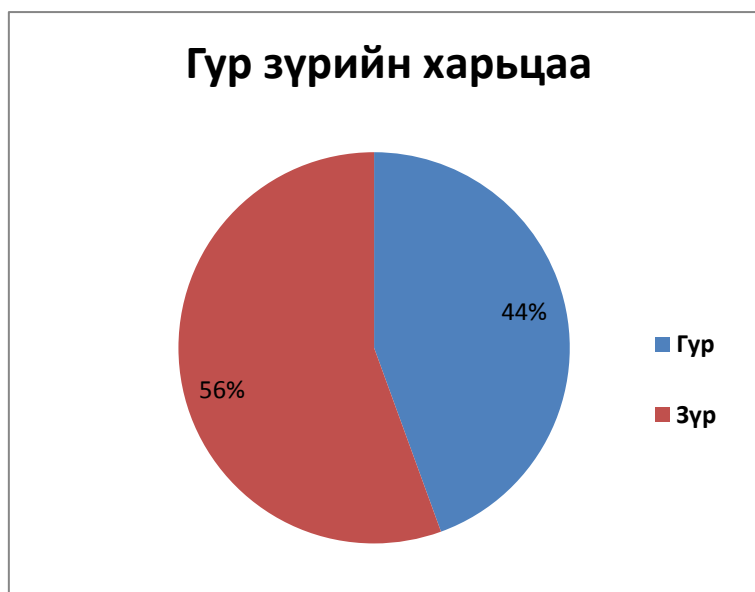
100 эхэд оногдох янзага нь тухайн популяцийн төлжилтийн хувийг илэрхийлдэг. Энд бид 10 зүр, 2 борлон, 2 янзага тэмдэглэсэн нь эх янзаганы харьцаа 100:20,0 **нөхөн төлжилт нь 80,0%**-тай байгааг илэрхийлж байна (2-р диаграмм). Энэ нь бор гөрөөсний популяцийн нөхөн үржилтэд хөндлөнгийн нөлөө бага боловч байсаар байгааг харуулж байна.

2-р диаграмм. Зүр, янзаганы харьцаа

Гур, зүрийн харьцаа тухайн популяцийн бүтэц хэвийн байгаа эсэхийг тодорхойлоход гол үзүүлэлт болдог. Энд гур, зүрийн харьцаа 1:0,8 байгаа нь улсын дундаж үзүүлэлттэй адил байна (3-р диаграмм).

3-р диаграмм. Гур, зүрийн харьцаа

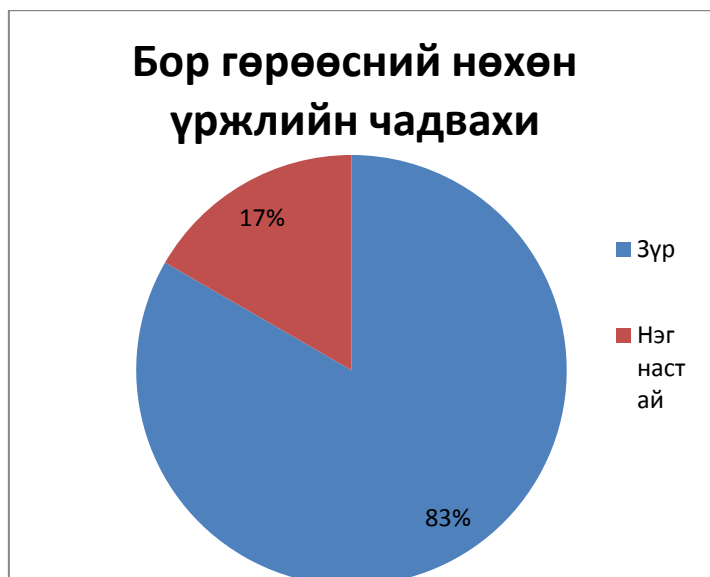

3.2. Агнуурын нөөц, ашиглах боломжит хэмжээ

3.2.1. Нөхөн үржил

Популяцийн нөхөн үржлийн чадавхийг 100 эхэд ноогдох тухайн жилийн төл амьтны тооны харьцаагаар биш эх, 1 настай бодгалийн буюу бие даах чадвартай, хамгийн бага насны бодгалийн харьцаагаар тогтоох нь зүйтэй байдаг. “Агац Гилбэр” орчимд бид бор гөрөөсний хоёр 1 настай бодгаль тэмдэглэсэн. Эндээс харахад бор гөрөөсний популяцийн **нөхөн үржлийн чадавхи 80,0%-тай байна** (4-р диаграмм).

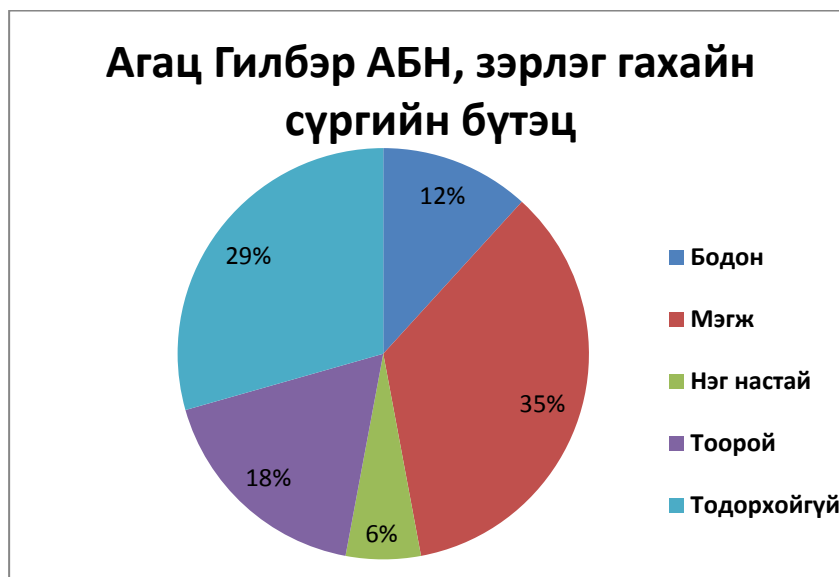
4-р диаграмм. Бор гөрөөсний нөхөн үржлийн чадавхи

3.2.2. Сүргийн бүтэц

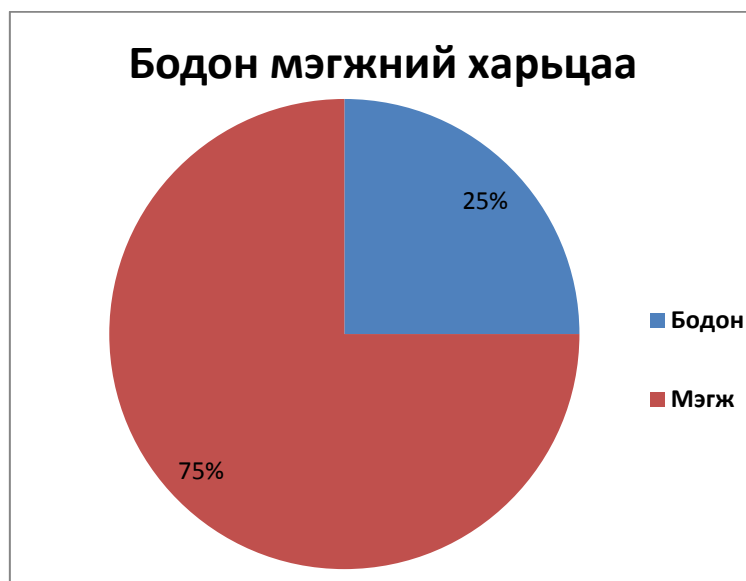
Хээрийн хайгуулын явцад нийтдээ зэрлэг гахайн 4 сүргийн 17 бодгаль тэмдэглэв. Сүргийн бүтэц нь Бодон:мэгж:1 настай:тоорой:тодорхойгүй гэсэн дарааллаар **12:35:6:18:29** хувьтай байлаа (5-р диаграмм).

5-р диаграмм. “Агац Гилбэр” АБН-ийн зэрлэг гахайн сүргийн бүтэц

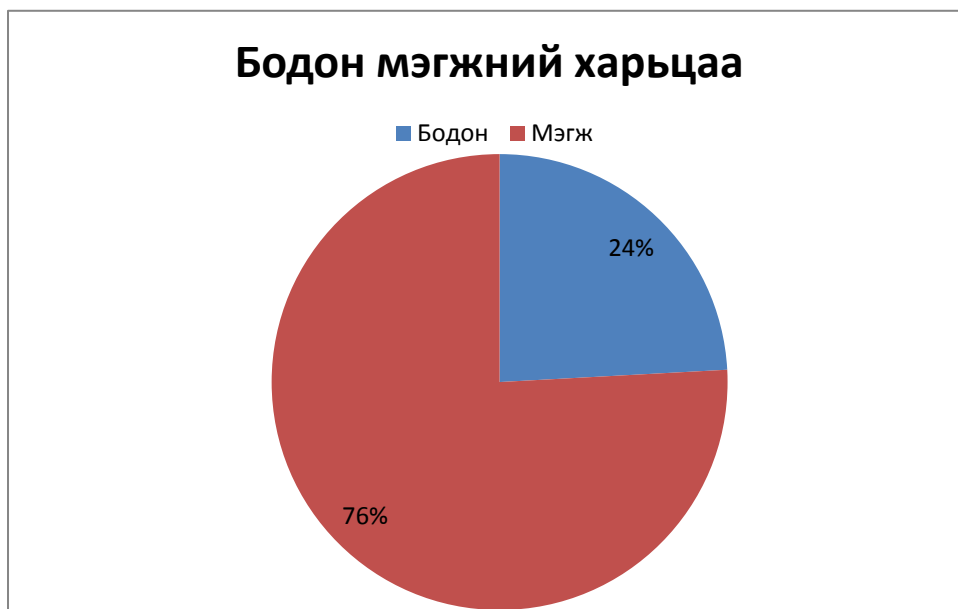
100 эхэд оногдох тоорой нь тухайн популяцийн төлжилтийн хувийг илэрхийлдэг. Энд бид 6 мэгж, 1 нэг настай, 3 тоорой тэмдэглэсэн нь мэгж тооройн харьцаа 100:20,0, **нөхөн төлжилт нь 80,0%-тай** байгааг илэрхийлж байна (6-р диаграмм). Энэ нь зэрлэг гахайн популяцийн нөхөн үржилтэд хөндлөнгийн нөлөө бага боловч байсаар байгааг харуулж байна.

6-р диаграмм. Мэгж тооройн харьцаа

Бодон мэгжний харьцаа тухайн популяцийн бүтэц хэвийн байгаа эсэхийг тодорхойлоход гол үзүүлэлт болдог. Энд бодон мэгжний харьцаа 1:3,3 байгаа нь улсын дундаж үзүүлэлттэй адил байна (7-р диаграмм).

7-р диаграмм. Бодон мэгжний харьцаа

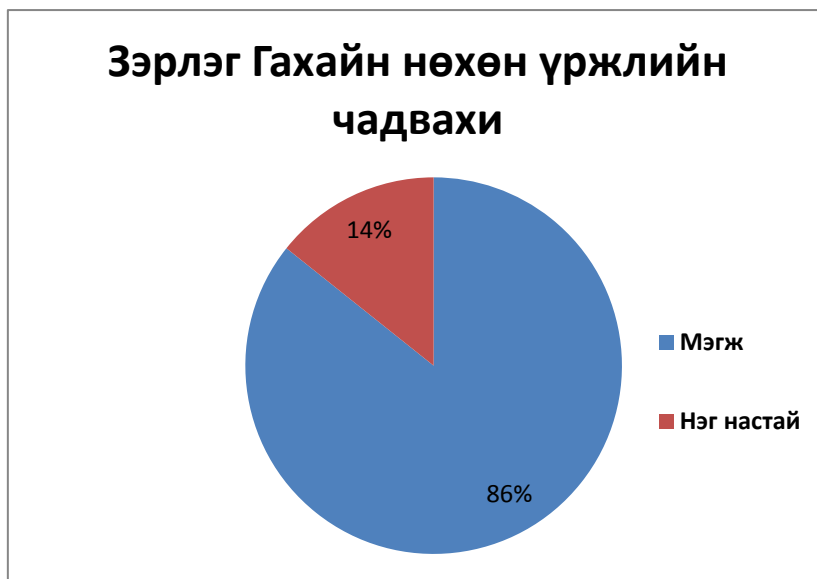
3.3. Агнуурын нөөц, ашиглах боломжит хэмжээ

3.3.1. Нөхөн үржил

Популяцийн нөхөн үржлийн чадавхийг 100 эхэд ноогдох тухайн жилийн төл амьтны тооны харьцаагаар биш эх, 1 настай бодгалийн буюу бие даах чадвартай, хамгийн бага насны бодгалийн харьцаагаар тогтоох нь зүйтэй байдаг. “Агац

Гилбэр” орчимд бид зэрлэг гахайн нэг 1 настай бодгаль тэмдэглэсэн. Эндээс харахад зэрлэг гахайний популяцийн **нөхөн үржлийн чадавхи 80,0%-тай байна** (8-р диаграмм).

8-р диаграмм. Зэрлэг гахайн нөхөн үржлийн чадавхи

3.3.2. Агнуурын нөөц

"Ааíóóðûí í°ö" äýæ àäíóóðûí àìüòíü áèîîîæèéí í°ö°°ñ ðýâèéí °ñ°èð, ¿ðæèèðèèä äèäääáóóèäðä¿é ääíàð, áàðèð áîîîîæðîé òîî, ðýìæýý болохыг “Амьтны аймгийн тухай” (2012) хуулинд тодорхойлсон байдаг.

Агнуурын нөөц нь амьтны зүйл бүрд ашиглалтын зорилгоосоо шалтгаалан өөр өөр аргачлалаар үнэлэгддэг. Тухайлбал махыг нь хэрэглэхээр туруутан амьтдыг, арьс, үсийг нь хэрэглэхээр мэрэгчид, махчдыг агнах бол хүйсийг харгалзах шаардлага гардаггүй. Иймд тухайн популяцийн нөхөн үржих боломжийг нь үндэслэн, хүйсний харьцааг харгалзаад бие гүйцсэн амьтдын тодорхой хувийг агнаж болно.

Агнуурын нөөцийн хувьд жил бүр бие гүйцсэн 2-3 бор гөрөөс, зэрлэг гахайн хувьд 1-2 бодгаль боломжтой гэж үзэж байна. Харин агнуулахдаа “Орон нутгийнханд түшиглэсэн ан агнуурын менежментийн төлөвлөгөө”, “Бизнесийн төлөвлөгөө” боловсруулан хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

3.4. Агнуурын бүс нутаг, популяцид нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдийн үнэлгээ

3.4.1. Агнуурын бүс нутгийн үнэлгээ

“Агац Гилбэр” ОНХГ-т ямар нэгэн айл байршдаггүй.

“Агац Гилбэр” орчимд ургамалжилт, бэлчээрийн даац, хүрэлцээний судалгаа мэргэжлийн байгууллага, хүмүүсээр хийлгэх шаардлагатай.

Бор гөрөөс, зэрлэг гахайнд бэлчээрийн өрсөлдөгч зэрлэг амьтан, тухайлбал бусад зүйлийн ойн туруутан ховор. Гол дайсагнагч зүйл нь чоно боловч нөөц нь албан ёсоор үнэлэгдээгүй.

3.4.2. Агнуурын бүс нутагт нөлөөлж буй абиотик болон биотик хүчин зүйлүүд

А. Биотик хүчин зүйлүүдэд хүний нөлөө голлодог байна. “Агац Гилбэр” орчмын нутагт анг багагүй хийдэг байна. Хэдийгээр нутгийн хүмүүс олон тоогоор агнадаггүй байж болох боловч тус бүс нутагт буугаар буудах, машин техник, нохойгоор үргээх зэргээр дайжуулах нөлөө үзүүлдэг байна.

Б. Абиотик хүчин зүйлийн нөлөө харьцангуй бага боловч цас их орох, ойн түймэр зэрэг-ээс хорогдоход нөлөөлдөг байна.

3.5. Агнуурын бүс нутгийг хариуцах бүтэц, үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангах

“Агац Гилбэр” АБН-ийн гол зорилго нь ойн агнуурын амьтдын нөөцийг орон нутгийнхны оролцоотой хамгаалах, ашиглах явдал тул энэ нь “агнуурын бүс нутаг” юм. Агнуурын бүс нутагт үржлийн болон үр төлөө өсгөх үйл явагддаг тул бусад газруудад ч тодорхой хэмжээгээр хамгаалалтын арга хэмжээнд зардал гаргах хэрэгтэй.

Санхүүгийн тогтвортой эх үүсвэр нь агнуурын бүс нутагт хамгаалалтын менежментийг хэрэгжүүлэх гол нөхцөл болно. Иймд ангаас орох мөнгийг хяналттайгаар зөвхөн ОНХГ, агнуурын бүс нутгийн менежментийн зорилгод нь нийцүүлэн зарцуулах хэрэгтэй байдаг. Зуучлагч аж ахуйн нэгжүүдтэй гэрээндээ орлогын үүсвэрийн талаар тодорхой оруулж хуримтлал үүсгэх боломжтой. Орон нутгийн агнуурын бүс нутгийг хариуцаж буй бүтэц нь (нөхөрлөл, холбоо) анчидтай зуучлагчаар дамжуулалгүй өөрсдөө гэрээ байгуулан үйлчилгээгээ бүрэн хариуцан явуулах нь орлогын тогтвортой, өсөн нэмэгдэх үүсвэртэй болох гол арга байж болно. Үүний тулд агнах зөвшөөрлийг өөрсдийн мэдэлд авах, ангийн маркетингийг орчин үеийн шаардлагад нийцүүлэн хэрэгжүүлэх чадвартай боловсон хүчин

бэлтгэх, харилцаа тогтоох болон бусад мэдлэг, туршлага хуримтлуулах шаардлагатай болох бөгөөд энэ нь ихээхэн цаг хугацаа шаардсан ажил байдаг.

Агнуурын бүс нутгийг “Амьтны тухай” хуулинд заасны дагуу хил хязгаарыг нь тогтоон сумын ИТХ-аас баталгаажуулах шаардлагатай бөгөөд агнуурын менежментийг нь “бэлчээрийн менежмент” болон газар ашиглалттай холбоотой бусад менежментүүдтэй нягт уялдаатай зохион байгуулах шаардлагатай байдаг.

Хамгийн сайн “агнуурын менежмент” нь хамгийн сайн “газрын менежмент” гэдэг зарчмыг баримтлах ёстой. Энэ нь санхүү, удирдлага зохион байгуулалтаас дутахгүй “тогтвортой ашиглалт”-ын гол нөхцөл болно.

Зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны тогтвортой, хариуцлагатай байдал

Өнөөдрийн байдлаар “Агац Гилбэр” агнуурын бүс нутгийг хариуцагчийн удирдлагын бүтэц нь тодорхойгүй байна. Хуучин бүтцээр ажиллах боломжгүй болсон атал шинэ бүтэц бий болоогүй байна. Ил тод байдлыг үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэх шаардлагатай. Үйл ажиллагаагаа, ялангуяа орлого зарлагатай холбоотой мэдээллээ оролцогч талууддаа ил тод мэдээлж байх нь итгэлцлийг бий болгон, элдэв хардлага сэрдлэгээс ангид байх боломж олгодог.

Ашиглалт бүр хяналттай хэрэгжих шаардлага тавьж байх ёстой. Энэ нь хууль бус үйлдлээс сэргийлнэ. Орон нутгийнханд түшиглэсэн агнуурын менежмент хариуцлагатай хэрэгжих нь тогтвортой байдлын нэг нөхцөл болно.

Агнуурын бүс нутгийн хамгаалалтын менежмент

(“Агац Гилбэр” агнуурын бүс нутгийн агнуурын менежментийг төлөвлөгөөг хавсаргав)

Дөрөв. Бусад

Агнуур зохион байгуулалтын зардал

Нарийвчилсан агнуур зохион байгуулалтыг Хэнтий аймгийн засаг даргын тамгын газар захиалж, санхүүжүүлэв.

Хэлэлцүүлэг “” ТББ-ын нөхөрлөлийн гишүүдтэй уулзалт хийсэн.

Дүгнэлт

1. “Агац Гилбэр” ОНХГ-т цөөн тоогоор 2-3 хүртэл тооны бор гөрөөс, зэрлэг гахайн 1-2 бодгаль агнуулах боломжтой.

2. Хамгаалалтын шинэ бүтцийг оролцогчдын санал, сайн дурын үндсэн дээр ойрын үед бий болгон баталгаажуулах шаардлагатай.

Зөвлөмж

“Агац Гилбэр” агнуурын бүс нутгийн менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулахдаа дараах чиглэлийг төлөөлөл болгон сонгох нь зүйтэй, үүнд:

1. Бор гөрөөс
2. Зэрлэг гахай
3. “Агац Гилбэр” орчмын нутагт анг багагүй хийдэг байна. Хэдийгээр нутгийн хүмүүс олон тоогоор агнадаггүй байж болох боловч тус бүс нутагт бугаар буудах, машин техник, нохойгоор үргээх, гэрэлтүүлэх зэргээр дайжуулах нөлөө үзүүлдэг байна.
4. “Агац Гилбэр” ОНХГ-ын хойд талаараа Хилийн бүсэд хамаардаг учир ан агнуур хийхээс өмнө хилийн зөвшөөрөл авах шаардлагатай.

Íом зүй

1. Àìãàëàíáààðàð Ñ.,2011. “Монгол дахь ааíóóð çîðëíí áàéãóóëàëòóí хөгжил”, Монгол орны агнуурын амьтдын судалгаа, хамгаалал, ашиглалтын зарим асуудал, онол практикийн бага хурлын эмхтгэл, хууд. 109-114.
2. Àìãàëàíáààðàð Ñ. нар, 1991. “Хэнтий аймгийн агнуурын амьтдын нөөц, агнуурын эдэлбэр нутаг”, бичмэл тайлан
3. “Амьтны аймгийн тухай” хууль (2012)
4. “Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам” Засгийн газрын тогтоолын хавсралт, 2011 он.
5. Äóëàìöýðýí Ñ., 1970. ìííãíë ìðíú õ°ðò°í àìüðàí òíäîðòíëëî äë÷ëã. Óëñúí öýãëýë. ÓÁ.
6. Äóëàìöýðýí Ñ., Äýëýíðíëë àíãëëãë ç¿é, àíãëëãàðúí ìííãíë íýð òìü,î (ëàðëí-ìííãíë-àíãëë-ìðí). Óëñúí íýð òìü,îü êíëññúí íýãýý. Óëãàíáààðàð òò. õ.72

“Агац Гилбэр” АБН-ийн нарийвчилсан агнуур зохион

байгуулалтын тайлан бичсэн: Б.Отгонбаяр